

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра педагогіки та методики навчання іноземних мов

Курсова робота

з педагогіки на тему: «Порівняльний аналіз східного та західного типів виховання людини»

студентки групи СОа18-20 педагогічного факультету романо-германської та української філології, спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.021 Англійська мова і література, освітньої програми Іноземні мови та літератури, методика навчання іноземних мов і зарубіжної літератури (англійська мова і друга західноєвропейська мова)
Хвещук Анни Іванівни

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доцент Кудіна В. В.
Кількість балів –
Національна шкала –
Оцінка ЄКТС –

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади впливу виховання на особистість людини	7
1.1. Сутність виховного процесу.....	7
1.2. Чинники, що впливають на формування його змісту і методів	12
РОЗДІЛ II. Особливості східного і західного типів виховання	18
2.1. Порівняльна характеристика західного і східного типів виховання.. ..	18
2.2. Запозичення сімейних цінностей від західних і східних цивілізацій в Україні.....	23
РЕЗЮМЕ	27
RESUME	28
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33

ВСТУП

Актуальність обраної теми пов'язана із сьогоденними світовими подіями. По-перше, зараз, після повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року, Україна, як і ЄС та інші країни світу загалом, переживає найбільшу міграційну кризу з часів другої Світової війни. Не менше 2 мільйонів осіб знаходяться поза межами України, і значна частина в ближньому майбутньому не планує повертатися додому, а це є підставою вважати, що ймовірно відбудеться мікс націй і культур, а в подальшому і вплив на виховання як таке.

По-друге, що Захід, що Схід має свої тенденції у вихованні, і майбутньому вчителю важливо розуміти та знати виховну систему не тільки своєї країни, а і далеко за її кордонами. Віримо, що кожна країна володіє власними, цінними для нас, освітніми аспектами, аналіз яких допоможе мені широко дивитися на процес виховання та не бути обмеженою досвідом тільки українських закладів освіти. А це, в свою чергу, сприятиме вихованню всебічно-розвинених учнів.

Виховання є актуальною темою не тільки у наш час, але й протягом багатьох століть, оскільки воно є ключовим елементом розвитку людини та суспільства загалом.

Наприклад, Абрахам Маслоу — американський психолог, який був одним з найбільш впливових представників гуманістичної психології в другій половині ХХ століття. У своїх дослідженнях Маслоу досліджував людську мотивацію та розвиток особистості [24, с.236]. У своїй теорії Маслоу запропонував ієрархію потреб, яка включає п'ять рівнів: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреби в самооцінці та самореалізація. Він підкреслював, що культура та суспільство мають значний вплив на формування потреб і цінностей людини. За його дослідженнями, наші потреби та цінності розвиваються в процесі взаємодії з іншими людьми та культурою, у якій ми живемо.

Також Маслоу вважав, що більшість потреб людини є універсальними, але їх реалізація може бути різною залежно від культурних і соціальних умов. Таким чином, соціальне середовище може впливати на формування та задоволення потреб людини.

Варто зауважити, що цей науковець є представником Заходу, де тип виховання сприяє самостійності та самодостатності індивідуума, орієнтований на саморозвиток і базується на індивідуалізмі, свободі вибору та особистій незалежності.

А от представник Сходу, де тип виховання фокусується на колективізмі, родинних зв'язках і підпорядкуванні інтересів суспільства відносно індивіда, де надається пріоритет моральним цінностям, які навчають поваги до старших, простоту та покірність, мав іншу думку щодо виховання.

Цунесабуру Макігучі був японським педагогом, який досліджував тему східних і західних підходів до виховання людини [24, с.237]. Він вважав, що традиційна східна освіта занадто багато акцентується на відповідності та підкоренню авторитету, та не стимулює індивідуальність і креативність. Він також критикував західну систему освіти за те, що вона занадто фокусується на матеріальному успіху та індивідуальному досягненні, і недостатньо звертає увагу на моральний і духовний розвиток.

На ідеї Макігучі ймовірно вплинули його буддистські переконання, і він бачив освіту як засіб досягнення особистої задоволеності та гармонії в суспільстві. Він вважав, що освіта може допомогти створити більш справедливе та мирне суспільство, пропагуючи співчуття, співпереживання та соціальну відповідальність.

Отже, виховання є актуальною темою у сучасному світі з кількох причин:

– Зміна соціально-економічного та культурного середовища. Світ змінюється дуже швидко, що відбивається на зміні цінностей, стереотипів поведінки, ролей та функцій людини.

– Необхідність формування компетентної та креативної особистості. Сьогоднішня швидко змінювана соціальна та технологічна реальність вимагає від людей бути гнучкими, креативними, адаптивними та компетентними.

– Зростаюча складність проблем суспільства. Наразі суспільство стикається з багатьма складними проблемами, такими як економічні кризи, соціальна напруга, конфлікти між культурами, націями та релігіями. Виховання повинно вирішувати ці проблеми шляхом формування морально-етичних якостей, розвитку соціальної компетентності та виховання громадянської свідомості.

Предмет дослідження — виховна діяльність, її закономірності, зміст і форми на основі педагогічного досвіду результатів західного та східного типів виховання.

Об'єкт дослідження — особливості західного та східного типів виховання людини.

Мета дослідження полягає в аналізі східного та західного типів виховання; виявленні культурних фактів, які відіграють важливу роль в освітньому процесі, та формулюванні закономірності розбіжностей у сімейних цінностях; перевіряти наявність різниці в шкільній системі обраних країн та обґрунтуванні найбільш ефективні шляхи навчання й виховання. Крім того, мета роботи — зрозуміти, як різні культури формують свої підходи до виховання та навчання, і як ці підходи відображають культурні цінності та традиції; з'ясувати, яку роль відіграють батьки та вчителі у процесі виховання; а ще дослідити шляхи запозичення досвіду інших цивілізацій в українське освітнє середовище.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- Розглянути суть процесу виховання;
- Проаналізувати вплив виховання на все освітнє середовище;
- Зрозуміти виховний ідеал в досліджуваних країнах;
- Опрацювати систему освіти в обраних країнах;
- Врахувати співпрацю дорослих і дітей як спільну діяльність.

Дослідження матеріалу проведено з використанням таких **методів** науково-педагогічного дослідження:

- Теоретичних: Порівняння та аналіз типів виховання; Класифікація та добір фактичного матеріалу; Історичний аналіз еволюції виховання.
- Емпіричних: Вивчення документації про системи освіти; Узагальнення передового педагогічного досвіду.

Інформаційною основою є праці Ковальової, О.М. «Східний та західний типи виховання: порівняльний аналіз» — стаття в журналі «Вісник Чернігівського національного педагогічного університету», де автор порівнює східний та західний типи виховання та аналізує їх вплив на розвиток особистості [10, с. 89]. Слободяник, Н.В. [20, с. 146] та Чернявська, Л.О. «Порівняльний аналіз східного та західного типів виховання дітей» — стаття в журналі «Наукові записки. Серія: Педагогічні науки», де автори порівнюють східний та західний типи виховання дітей та аналізують їх вплив на формування особистості;

Структура роботи обумовлена метою та завданнями даного дослідження і містить у собі вступ, два розділи, чотири підрозділи, резюме, висновки та список використаної літератури.

РОЗДІЛ I. Теоретичні засади впливу виховання на особистість людини

1.1. Сутність виховного процесу

Теорія виховання як розділ педагогічної науки має свій об'єкт і предмет. Об'єкт виховання – процес формування особистості разом з її ставленням до суспільства, себе й інших людей, до праці. Деякі стосунки відповідають структурі психічних якостей особистості й охоплюють сферу її потреб, знань, почуттів, вольових дій і вчинків [22, с. 319].

Предмет виховання – специфічні для виховання проблеми та явища: закономірності й принципи, зміст, технології, методи, прийоми та форми, спрямовані на реалізацію мети й завдань виховання.

Виховання в найпершу чергу це процес. Процес формування людини як особистості крізь закономірну, послідовну, безперервну зміну моментів розвитку індивіда. Це взаємодія дитини з дорослими та середовищем, що оточує її. Цей процес не обмежується лише передачею знань та навичок, але також включає в себе виховання моральних цінностей, соціальних навичок, розвитку особистісної ідентичності, формування мислення та емоційного розвитку.

Виховання є динамічним процесом, який триває протягом усього життя людини, і залежить від багатьох факторів, таких як вік, рівень розвитку дитини, особливості її характеру та індивідуальність, стиль виховання батьків та інших дорослих, оточення, культура та традиції, економічні та соціальні умови. Однак, кожна персону має свої особливості, які потребують індивідуального підходу до її виховання.

Адаптивність та гнучкість виховного процесу полягає в тому, що він повинен враховувати особливості кожної дитини, такі як її темп навчання, рівень здібностей, інтереси та потреби. Виховання повинно бути спрямоване на те, щоб допомогти кожній дитині розвиватися на своєму рівні та відповідно до її індивідуальних потреб [9, с. 343]. Крім того,

хиткість виховного процесу означає, відкритість до змін та нововведень. Наприклад, виховання дітей в епоху цифрових технологій вимагає нових підходів та методів, які враховують сучасні технології та їх вплив на розвиток.

Природа не творить нас як цілісну особистість, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування. Наші знання, навички та характер формується під впливом різноманітних факторів протягом життя. Так, природа надає нам потенціал, але необхідно зробити власний внесок у його реалізацію [2, с. 200].

Також особистість формується під впливом генетичних факторів, які можуть визначати вроджені риси людини, такі як темперамент, емоційна стійкість, рівень інтелекту. Наприклад, гени можуть визначати нашу схильність до певних рис характеру, таких як інтровертність або екстравертність, Щодо походження типів, то, за К. Юнгом, швейцарського психоаналітика, вони визначаються не обставинами життя людини, а її природженими властивостями, але сам характер формується під впливом середовища та життєвого досвіду. Він вважав, що ці поняття відображають дві протилежні складові психіки людини, які впливають на спосіб, як людина сприймає світ і взаємодіє з ним. За теорією К. Юнга, інтровертність та екстравертність є вродженими психічними складовими, які можуть бути успадковані. Юнг вважав, що ці типи виникають через різний ступінь активності певних нервових систем в мозку. Інтроверти мають більш активну реакцію на внутрішні подразники, такі як думки та почуття, тоді як екстраверти більш чутливі до зовнішніх стимулів, таких як звуки та рух [2, с.200].

Процес виховання залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники виховання — це ті чинники, які є зовнішніми і не залежать від особистості, яка виховується. Це можуть бути соціально-економічна ситуація в країні, в якій знаходиться

особистість, її статус в суспільстві, оточення, з яким вона стикається, доступність освіти, система закладів освіти, культурні та історичні традиції тощо.

Суб'єктивні чинники виховання — це ті чинники, які залежать від особистості, яка виховується. Це можуть бути її інтереси, характер, темперамент, рівень самопізнання, цінності, духовність, діяльність церкви, культурні заходи, погляди на життя, засоби масової інформації тощо.

Об'єктивні та суб'єктивні чинники виховання взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Наприклад, рівень освіти в країні може вплинути на інтереси особистості до навчання, а цінності, які переймає особистість, можуть визначати її погляди на соціально-економічну ситуацію в країні. Тому для ефективного виховного процесу варто брати до уваги обидва чинники. Для з'ясування сутності виховання необхідно визначити, що таке сутність.

Сутність — це філософська категорія, це те, що є найважливішим і найбільш характерним для чого-небудь. Це є основним, без чого дана річ не може існувати або без чого предмет неможливо мислити.

Зараз виховання більш орієнтоване на саморозвиток та самореалізацію учнів, їх творчість та ініціативність через навички та звички.

Навичка може розглядатися як психічне новоутворення, оскільки вона виникає в результаті взаємодії зовнішнього світу та внутрішнього світу людини, що призводить до зміни психіки та поведінки. Навички — це вміння виконувати дії в певних ситуаціях, що отримані за допомогою навчання і тренування. Наприклад, вміння писати, читати, розв'язувати математичні задачі, готувати їжу [4, с. 237].

Звичка — це психологічний процес, що полягає в тому, що певна діяльність виконується без свідомого зусилля, автоматично та регулярно в певних ситуаціях. Звичка виникає як результат постійного повторення дій, що призводять до формування нейронних зв'язків у мозку. Наприклад,

щоденна ранкова гімнастика, правильне харчування, дотримання розкладу тощо. Звички формуються повторенням та наслідуванням поведінки батьків, вчителів, друзів та інших людей у соціальному середовищі. У той же час, шкідливі звички, такі як куріння, зловживання алкоголем, неправильне харчування та інші, можуть також стати частиною життя, що є не здорово.

Загальна мета виховання визначається цілями, які ставить перед собою освітня система. Освітній процес має допомогти кожному учневі розвиватися у всіх аспектах, а саме: фізичному, інтелектуальному, емоційному, соціальному та духовному [7, с.200].

Таким чином, загальна мета виховання полягає в тому, щоб підготувати кожну людину до життя в суспільстві, надати необхідні знання, вміння та навички, які допоможуть їй зрозуміти себе, інших людей та світ навколо. При цьому важливо пам'ятати, що виховання є невід'ємною складовою процесу освіти, який доповнює навчання та спрямований на розвиток всіх аспектів особистості.

Також виховання має виражений національний характер і спрямоване на формування національної ідентичності, розвиток патріотизму та поваги до культурних традицій, а також на розвиток міжкультурної компетентності.

Рушійними силами виховання є внутрішні та зовнішні суперечності, вирішення яких сприяє просуванню до нових задач в житті. Внутрішні суперечності пов'язані зі суперечливими бажаннями, цінностями, переконаннями, які іноді можуть конфліктувати між собою, наприклад, бажанням дітей наслідувати своїх друзів із суспільними нормами, які мають бути дотримані в сім'ї. Внутрішні суперечності також можуть виникати в зв'язку з різними вимогами, що ставляться до дітей від батьків та вчителів.

- Суперечність між різними вимогами суспільства (вчителів, батьків) і можливістю вихованця їх здійснити. Виховання повинно бути побудовано так, щоб дитина не відчувала внутрішнього супротиву.
- Суперечність між цілями і формами досягнення виховання у навчальних закладах чи навіть у власній сім'ї
- Ці суперечності можуть створювати проблеми для дитини, які можуть проявлятися у вигляді стресу, поганого настрою, незадоволення собою. Проте, внутрішні суперечності також можуть бути корисними, оскільки вони допомагають дитині розвивати свій критичний мислення та здатність до саморефлексії. Вони можуть стимулювати дитину до пошуку власного шляху в житті та допомагати їй розвиватися як індивідууму.

Зовнішні суперечності включають у себе різні соціальні, економічні, культурні та інші фактори, які можуть впливати на процес виховання. Наприклад, можуть виникати суперечності між тим, що вважається прийнятним у культурі батьків та тим, що вважається прийнятним у школі чи суспільстві загалом[15, с.349].

- Суперечність між вчителями та школярами, які не завжди дотримуються рівних вимог, наприклад, при оцінюванні.
- Суперечність між батьками, котрі не слідують принципу школи, і системою освіти.
- Суперечність між складними учнями і педагогами, однокласниками чи батьками. У цьому випадку найкраще проводити спеціальні виховні роботи.
- Суперечність між організованим виховним впливом школи і навколишніми угрупованнями. Тут йдеться про вуличні підліткові групи, де є ймовірність набути поганих звичок.

- Суперечність між педагогічним керівництвом і творчою активністю вихованців.

Хоча зовнішні розбіжності є тимчасовими, вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Вихователь повинен знайти баланс між цими зовнішніми факторами та потребами та інтересами дитини, щоб допомогти їй стати самостійною, розумною та етичною людиною.

Отже, кінцева мета виховання полягає в формуванні здатної до самореалізації та взаємодії зі світом особистості з розвинутими моральними якостями, критичним мисленням, здатною до роботи в команді та розвитку в сучасному світі. Тобто виховання переростає у самовиховання.

Результати виховання не є одноразовим явищем, вони формуються в процесі постійної роботи зі студентами, їх розвитку і вихованні протягом тривалого періоду часу. Виміряти, визначити результати виховання набагато складніше, ніж результати навчання. Для цього використовуються методи масового опитування, спостережень, тестів, методів узагальнення незалежних характеристик, методи створення спеціальних виховальних ситуацій тощо.

1.2. Чинники, що впливають на формування його змісту і методів

Виховання як процес має певні особливості, а саме: Безперервність та довготривалість; Системність (взаємодію різних факторів, таких як педагог, учень, середовище, методи та засоби виховання); Багатогранність завдань і різноманітність змісту; Індивідуальний підхід (зорієнтованість на потреби та інтереси кожної окремої дитини); Латентний (прихований) характер результатів виховання; Динамічність (зміна в залежності від середовища, потреб учнів, а також від нових досягнень в педагогіці); Контроль для забезпечення ефективності процесу та досягнення мети виховання [1].

Ці особливості повинні бути враховані при плануванні та здійсненні виховного процесу, щоб забезпечити максимальну ефективність виховання та розвитку особистості учня.

Складовими процесу виховання є категорії самовиховання і перевиховання.

Самовиховання — це процес, коли людина самостійно і свідомо працює над своїм характером, розвиває в собі потрібні якості і виховує себе. Це процес, в якому індивід самостійно вирішує, які цінності він хоче втілювати в життя, які знання і навички необхідні йому для досягнення своїх цілей. Потреба у самовихованні – вища форма розвитку особистості [16, с.136].

Перевиховання — це процес зміни поведінки, поглядів, переконань і цінностей людини, який зазвичай відбувається під впливом зовнішніх факторів, таких як виховання в сім'ї, в школі, у спільноті. Цей процес може бути викликаний потребою адаптуватися до нових умов життя або вимагається від людини з метою досягнення певної мети.

Важливо зазначити, що самовиховання та перевиховання є взаємопов'язаними і взаємодоповнюються. Самовиховання допомагає індивіду стати більш свідомим і самостійним в розвитку, а перевиховання може допомогти людині виправити свої негативні риси і змінити ставлення до життя.

Тема методів виховання є дуже об'ємною і потребує достатньо часу на її опрацювання. В перекладі з грецької *метод* це шлях, спосіб, тож в педагогіці це означає найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим виховним цілям. Ю.К. Бабанський, український психолог, вважав, що методи виховання це способи взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованця.

В дидактиці є більше 10 класифікацій методів навчання. З розвитком педагогіки як науки відбувалося поступове зростання методів. Спочатку

найбільш поширені класифікації включали в себе: словесні (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад); методи привчання, або практичні (тренування, доручення, гра, труд); методи заохочення і покарання. Пізніше методи формування моральної свідомості, методи виховання в процесі практичної діяльності (виробнича праця) і методи педагогічного стимулювання (перспектива, вимога, покарання, змагання)[23, с.319].

В. А. Сластьонін, відомий український педагог та психолог, який також розробив класифікацію більш сучасних методів виховання, класифікація яких містить чотири методи самовиховання. Вони передбачають створення умов для того, щоб дитина самостійно визначала свої цілі і шляхи до їх досягнення. Шляхами реалізації самовиховання є самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляція [15, с.349].

Де самопізнання — це процес збору та аналізу інформації про себе з метою кращого розуміння своєї особистості, своїх потреб, бажань, переконань, мотивацій та цінностей. Самопізнання може бути досягнуто через різні методи, такі як саморефлексія, самопостереження, самоаналіз, самоопитування, самоанкетування, медитація, письмові вправи, терапія.

Самоусвідомлення — це процес свідомого розуміння та оцінки власної особистості, здібностей, мотивацій, цінностей та переконань. Процес самоусвідомлення відбувається через самооцінку. Методи самоусвідомлення: рефлексія різних видів діяльності, самоаналіз, розмови з психологом за потреби.

Саморегуляція — це процес здійснення контролю та управління власною поведінкою, емоціями, думками та реакціями в різних ситуаціях.

До методів саморегуляції відносять: самопідбадьорення, самопереконання, самонаказ, самоорганізація, самопрограмування, самообмеження, самокорекція, самосхвалення, самозобов'язання тощо.

методи стимулювання діяльності і поведінки, підґрунтям яких є допоміжні засоби педагогів (гра, змагання, заохочення і покарання), методи

формування свідомості особистості, в основі яких лежить слово педагога (бесіда, лекція, дискусія, переконання, навіювання і приклад). Методи формування досвіду поведінки, де визначну роль відіграє діяльність учнів (привчання, тренування, педагогічна вимога, громадська думка, прогнозування, виховуючі ситуації)

Важливо розуміти, що кожен метод має свої переваги та недоліки. Однак, ефективність виховання залежить не тільки від методу, але і від способу його застосування, мети та змісту виховання. Тому виховання повинно бути комплексним та відповідати індивідуальним потребам кожної дитини [4, с. 237].

Формування методів виховання залежить від багатьох факторів, які можуть впливати на стиль виховання батьків і на підхід, який вони обирають відповідно до своїх цінностей, переконань та життєвого досвіду. Основні фактори, що впливають на формування методів виховання, такі:

1. Соціальне середовище, включаючи культуру, клас, етнічну приналежність. Наприклад, А. С. Макаренко відносив до соціального середовища почуття приналежності до колективу, в якому даний індивід навчається чи працює.
2. Соціальний та економічний статус. Соціальний та економічний статус сім'ї також впливає на батьківські практики. Батьки з вищим соціальним статусом і доходом зазвичай можуть забезпечити своїм дітям кращу освіту і більше можливостей для розвитку, ніж батьки з нижчим соціальним статусом і недостатнім доходом.
3. Підтримка з боку сім'ї та друзів. Підтримка з боку сім'ї та друзів також важлива у формуванні батьківських практик. Якщо батьки оточені людьми, які підтримують їхні погляди на виховання дітей, вони можуть почуватися впевненіше та стійкіше у своїх підходах.
4. Вплив ЗМІ та інтернету. ЗМІ та інтернет можуть впливати на батьківські практики, які використовують батьки. З одного боку, вони

можуть надавати доступ до інформації та пропонувати ефективні методи виховання, а з іншого — формувати викривлений світогляд і викликати у батьків певні страхи та тривоги, які можуть впливати на методи виховання.

5. Соціальні та культурні зміни. Соціальні та культурні зміни також можуть впливати на методи виховання. Наприклад, у наш час все більшого значення набуває рівність і самовираження дітей, що може впливати на методи виховання. Цитата з книги «Виховання дітей в сім'ї та дошкільному закладі»: «Методи виховання залежать від соціального статусу, матеріального благополуччя, освіченості батьків, віку дитини та її індивідуальних особливостей» [21]. Цитата з книги "Психологія виховання": «Фактори, що впливають на методи виховання, є дуже різноманітними, але вони всі мають велике значення для того, які методи виховання застосовують батьки» [8, с. 201].

Деякі з ефективних методів виховання, які можуть бути корисними для дитини, включають:

Активне слухання: слухання дитини і сприйняття її почуттів та думок є дуже важливим для ефективного виховання. «Прослуховування дитини — це справжнє мистецтво, в якому необхідна майстерність і терпіння»

Відповідальність: допомога дитині розуміти її відповідальність за свої дії і наслідки цих дій. «Відповідальність перед собою, перед іншими — це питання поваги до себе та до інших людей». Приклад: бути прикладом для дитини є дуже важливим. «Діти дивляться на нас не з приводу того, що ми говоримо, а з приводу того, як ми живемо» [13].

Позитивне підкріплення: використання позитивного підкріплення для стимулювання бажаної поведінки. «Якщо ми бажаємо, щоб дитина робила щось більше, ми повинні відзначати і підсилювати її бажану поведінку»

Ще одним ефективним методом виховання є метод «відкритої комунікації». Його суть полягає в тому, щоб дитина відчувала, що її думка, почуття та бажання важливі для батьків, що вони готові слухати та зрозуміти її. Взаємне довір'я і співпраця створюються через відкритий діалог та обговорення питань.

Основні принципи методу «відкритої комунікації» визначив американський психолог Томас Гордон [3, с.200]. Він розробив методику, за якою батьки навчаються ефективній комунікації з дітьми, уникненню конфліктів та розвитку діалогу в родині. Цей метод базується на таких принципах: Звернення до дитини з повагою та підтримкою.

Сприяння розвитку в дитини почуття впевненості в собі та своїх здібностях. Співпраця та спільність інтересів батьків та дитини. Взаємне розуміння та довіра. Підтримка та похвала дитини за її досягнення та зусилля. Використання діалогу для вирішення конфліктів та проблем.

Цей метод ефективний, оскільки сприяє формуванню у дитини почуття відповідальності та взаємодії з іншими людьми, а також розвиває навички спілкування та співпраці.

Один з прикладів застосування методу «відкритої комунікації» можна знайти в книзі «Ефективні батьки — щасливі діти» автора Тома Гордона: «Відкрита комунікація між батьками та дітьми включає повагу, щирість, прямоту.» «Найбільш впливовим і корисним видом спілкування є відкрита комунікація, коли обидві сторони відкрито та вільно висловлюють свої думки та почуття». «Найважливіше у відкритій комунікації — це чуйність та повага до іншої сторони. Постарайтеся відкрито слухати своїх дітей та проявляти інтерес до їхніх думок та почуттів». «Відкрита комунікація — це процес, який потребує практики та часу. Намагайтеся розвивати цей процес крок за кроком, дозволяючи дітям вільно висловлюватися та почувати себе важливими» [3, с.200].

РОЗДІЛ II. Особливості східного і західного типів виховання

2.1 Порівняльна характеристика західного і східного типів виховання

В основі східного виховання лежить ідея подолання себе заради духовного розвитку та гармонії з оточуючими. У такому вихованні діти вчать слухняності та повазі до старших, дотриманню традицій і правил. У східному розумінні важливими є самоконтроль і самодисципліна, а також дотримання звичаїв і релігійних ритуалів. Західне виховання, з іншого боку, зосереджується на розвитку особистості та її творчих здібностей.

Акцент робиться на розвитку самовираження і незалежності, а не на дотриманні традицій і звичаїв. Західна освіта фокусується на заохоченні дітей до вираження своїх думок і почуттів та створенні умов для розвитку критичного мислення і творчості.

Східне виховання, як правило, базується на традиціях, які підкреслюють перевагу громади над особистістю. У такій освіті з дитинства вчать слухняності та повазі до старших, дотриманню правил і звичаїв. Окрім дотримання релігійних ритуалів, важливу роль у східному вихованні відіграють самоконтроль і самодисципліна. Діти вчать відігравати певну роль у суспільстві та усвідомлюють свої обов'язки як важливу частину життя [10, с.93].

Східне виховання підкреслює важливість розумового і духовного розвитку. Західна освіта наголошує на індивідуальності та творчості. Дітей виховують і підтримують, щоб вони розвивали незалежність і самовираження. Також велика увага приділяється розвитку критичного мислення та навичок самостійного вирішення проблем. При такому вихованні діти вчать проявляти ініціативу і брати на себе відповідальність за власні дії. Західне виховання також підкреслює важливість фізичного розвитку та соціальних навичок.

Серед переваг східного виховання можна назвати: культурну спадщину і традиції. Східне виховання глибоко вкорінене в давно усталених традиціях. Воно сприяє збереженню культурної спадщини та заохочує до збереження традицій і звичаїв [10, с. 91].

Дисципліна і самоконтроль. У східному вихованні значна увага приділяється самодисципліні та дотриманню правил і звичаїв. Це дозволяє дітям контролювати власну поведінку та емоції.

Як зазначила професор психології Енн Чу: «Самодисципліна, контроль над емоціями та вміння дотримуватися правил – це основи східного виховання, які допомагають дітям вирости у дорослих з високим рівнем самообізнаності та самоконтролю».

Соціальна взаємодія. У східному вихованні діти вчать дотримуватися певних ролей у суспільстві та визнавати свої обов'язки як важливу частину свого життя. Це допомагає їм розвивати навички соціальної взаємодії та роботи в команді. Як дерево потрібно вирости з кріпкими коренями, так і дитина повинна вирости з глибоким розумінням своїх ролей в суспільстві та дотриманням звичаїв та традицій".

Серед недоліків східної освіти можна назвати:

1. Обмеженість творчості та ініціативи. Східне виховання часто передбачає виконання певних правил і стандартів, що може стримувати творчість та ініціативу дітей. Як зазначив письменник Айн Ренд у своїй книзі «Чоловік своєї культури»: «Східне виховання може обмежувати розвиток індивідуальності та творчості, оскільки на перший план ставиться дотримання правил та стандартів» [17, с. 91].

2. Стресовий навігаційний процес. У східному вихованні діти зазвичай піддаються великому тиску та конкуренції, що може призвести до стресу та негативного впливу на їх психічне здоров'я. Як зазначив психіатр і письменник Робін С. Шмак у своїй книзі «Стиль виховання і його вплив на дітей»: «Велика увага, яку приділяють успіху та досягненням в східному

вихованні, може призвести до стресу та негативного впливу на дитину, особливо якщо вона не в змозі дотримуватися встановлених стандартів»[18].

3. Неповний розвиток індивідуальності оскільки східне виховання зазвичай базується на колективному підході, розвиток індивідуальності та незалежності дітей може бути неповним. Як зазначив педагог та психолог Рудольф Штайнер: «Східне виховання може пригнічувати розвиток індивідуальності та незалежності, оскільки на перший план ставиться колектив та його потреби».

4. Погане розуміння культурного розмаїття. Східне виховання часто бракує розуміння і поваги до інших культур і традицій, що може призвести до етнічних конфліктів і дискримінації. Як зазначив антрополог та письменник Едвард Сейд в своїй книзі «Орієнталізм»: «Східне виховання може призвести до неповаги та дискримінації до інших культур та традицій, оскільки воно засноване на певних власних стандартах та традиціях» [19, с.101].

Серед недоліків західного виховання:

1. Низьке почуття моральної відповідальності У західному вихованні дітям часто бракує почуття моральної відповідальності та самоконтролю, що може призвести до неконтрольованої поведінки та негативно вплинути на їхню соціальну адаптацію. Як зазначив педагог та філософ Джон Дьюї у своїй книзі «Досвід і виховання»: «Західне виховання може не забезпечити дітям достатньої моральної відповідальності, що може призвести до негативного впливу на їх соціальну адаптацію» [5, с.25].

2. Надмірна свобода та незалежність. У західному вихованні діти часто наділені великою свободою та незалежністю, що може призвести до відсутності відповідальності та занепаду соціальних цінностей. Як зазначив письменник та філософ Еріх Фромм у своїй книзі «Біг за безумством»: «Західне виховання може призвести до надмірної свободи та

незалежності, що може відволікти дітей від соціальних цінностей та призвести до занепаду моралі» [27, с.67].

3. Недостатня увага до родинних та традиційних цінностей. У західному вихованні часто відсутнє розуміння та повага до родинних та традиційних цінностей, що може призвести до розриву відносин між поколіннями та загострення соціальних проблем. Як зазначив психолог та письменник Ерик Еріксон у своїй книзі «Ідентичність: юність та кризис»: «Західне виховання може привести до розриву відносин між поколіннями та віддалення від традиційних родинних цінностей, що може призвести до загострення соціальних проблем»[6].

Порівняльні характеристики культурної спадщини: Східна культура заснована на колективізмі, в той час як західна культура є більш індивідуалістичною. Східна культура базується на традиціях, сімейних цінностях, релігійних віруваннях і розумінні ролі особистості в суспільстві. У західній культурі більшість людей живуть незалежно і зосереджені на досягненнях в особистому житті. Роль батьків у східному вихованні батьки часто розглядаються як авторитетні фігури, вважаються головним джерелом знань і досвіду та несуть відповідальність за виховання своїх дітей [11, с.86]. У західному вихованні батьки зазвичай розглядаються як партнери, які розвивають і досліджують світ разом зі своїми дітьми. Підходи до виховання у східному вихованні діти частіше вчаться підкорятися авторитету і дотримуватися традицій та культурних звичаїв.

Західне виховання наголошує на особистих досягненнях і розвитку незалежності та автономії. Східний стиль виховання характеризується високим ступенем контролю і дисципліни, визнанням авторитету і рольовим моделюванням. Західний стиль виховання є більш ліберальним і демократичним, він наголошує на співпраці та діалозі між дітьми і батьками.

У книзі «Бити тигром матері» Амі Чуа пише: «В Східній культурі є певний набір правил, і діти не збентежуються, щоб їх дотримуватися. Західна культура дає свободу, і це може бути важко для дитини, яка не знає, що робити. Але це дає їм можливість відкривати нові горизонти та знаходити свій шлях» [28, с.12].

Гладуелл стверджує, що в східній культурі цінності роботи та наполегливості вивчаються та виховуються з дитинства, що відображається в підході до навчання та роботи в дорослому житті. Він порівнює це з західною культурою, де, на його думку, частіше визначальним є індивідуалізм та природжена здібність, а не наполегливість і працьовитість. Малкольм Гладуелл порівнює східну та західну культури відносно підходу до роботи та досягнення успіху. Основний висновок, який можна зробити з цього порівняння, полягає в тому, що в східній культурі з дитинства виховуються цінності роботи, наполегливості та працьовитості, що відображається в підході до навчання та роботи в дорослому житті. У західній культурі ж більшою мірою підкреслюється значення індивідуалізму та природжених здібностей.

Малкольм Гладуелл пише: «У Східній культурі цінність роботи викладається від раннього віку. Більшість дітей змушуються відпрацьовувати багато годин в день, і це формує тверду робочу етику. В західній культурі більш уважно ставляться до індивідуальних потреб та бажань, що може допомогти знайти своє місце у житті».

У книзі «Тао Монтессорі» Кетрін Макфі пише: «В східному вихованні, батьки та вчителі зазвичай викладають знання дітям інструктивним чином, вказуючи їм, що робити та як робити. У західному вихованні, частіше використовуються методи питань та відповідей, що допомагає дітям самостійно досліджувати світ та розвивати свої навички» [14]. Вона вказує на те, що в східному вихованні більше застосовують

директивний підхід, в той час як в західному вихованні більше уваги приділяється розвитку самостійності, творчості та ініціативності у дітей.

2.2. Запозичення сімейних цінностей від західних і східних цивілізацій в Україні

Запозичення сімейних цінностей із західної та східної цивілізацій є однією з тенденцій, що спостерігається в Україні. Цю тенденцію можна пояснити глобалізацією та збільшенням можливостей для подорожей і спілкування з представниками різних культур. Із західної культури можна запозичити такі сімейні цінності, як свобода і самовираження особистості, гендерна рівність у сімейних відносинах, відкритість і відвертість у спілкуванні. Західні цінності також наголошують на розвитку незалежності та самостійності у дітей, що може відрізнятися від східної культури, яка наголошує на дисципліні та дотриманні традицій. Українці можуть запозичити цінності зі східних культур, які наголошують на сімейних обов'язках, вірності, повазі до старших, традиційних ролях чоловіків і жінок у сім'ї, розвитку колективізму та громадянськості.

«Сучасні тенденції розвитку сімейних цінностей в Україні: запозичення західних та східних культурних впливів» — в цій статті О.М. Ковальова досліджує тенденції розвитку сімейних цінностей в Україні, зокрема запозичення західних та східних культурних впливів [10, с. 90]. Автор звертає увагу на те, що зміна ролі жінки в суспільстві та зміна моделі сім'ї викликає потребу у нових сімейних цінностях, які можуть бути запозичені з інших культур. Щоб краще зрозуміти автора можна виділити декілька цитат: «Сім'я є важливим культурним феноменом, який відіграє вагомую роль у формуванні та розвитку суспільства в цілому», «Традиційні українські цінності мають велике значення для формування та збереження ідентичності української сім'ї.», «Зміна ролі жінки у сім'ї є

однією з головних тенденцій, які впливають на розвиток сучасної української сім'ї».

Важливо, однак, зазначити, що, запозичуючи цінності з інших культур, необхідно враховувати і збалансовувати передумови та історію культури, з якої ці цінності походять. Передчасна відмова від власних традицій на користь інших може призвести до втрати ідентичності та соціального розколу.

«Сімейні цінності в Україні: вплив культурних факторів» — у своїй статті Т.В. Ковальова досліджує вплив культурних факторів на формування сімейних цінностей в Україні [11, с.88]. Автор звертає увагу на те, що українські сімейні цінності базуються на традиційних цінностях, які виростають з історії та культури України, але з часом з'являється потреба у нових цінностях, які можуть бути запозичені з інших культур. Наприклад, за словами Т.В. Ковальнової: «Сімейні цінності є основою формування сімейних відносин та єдиного підходу до життя в межах сім'ї», «Українські сімейні цінності мають свої особливості, які пов'язані зі спадщиною та історією країни», «Зміни у суспільстві та культурні впливи з інших країн можуть впливати на сімейні цінності української сім'ї».

Ковальов О.М. більше зосереджується на самому процесі трансформації української сім'ї та її становленні в різні періоди історії, тоді як Ковальова Т.В. більше звертає увагу на сучасні тенденції української сім'ї і важливість збереження традиційних сімейних цінностей. У свою чергу, Столярчук О.А. відзначає важливість сімейних цінностей для розвитку особистості та їх змінність з часом.

У своїх творах Ковальов О.М. та Ковальова Т.В. також розглядають роль родини у вихованні дітей. Обидва автори вважають, що родина є важливим чинником у формуванні особистості дитини і відповідальна за передачу сімейних цінностей. Однак, Ковальов О.М. більше зосереджується на вихованні дітей в традиційній українській родині, тоді

як Ковальова Т.В. звертає увагу на сучасні виклики у вихованні дітей в умовах світу, що змінюється.

Загалом, усі два автори погоджуються з тим, що сімейні цінності є важливим елементом української культури та родини, як основи суспільства. Вони також зазначають, що вплив інших культур та зміни в суспільстві впливають на трансформацію української сім'ї та її цінностей.

Також потрібно відмітити, що Україна є учасницею різних міжнародних договорів та угод, які підтверджують важливість збереження сімейних цінностей та врахування міжкультурної спадщини. Ось деякі з них:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950). Ця конвенція підтверджує важливість захисту прав на сімейне життя та захисту від дискримінації на підставі статі, раси, національності та інших ознак [12].

2. Рекомендація Ради Європи про сімейні цінності в Європі (2002). У цій рекомендації вказано, що «сім'я має бути захищеною та підтримуватися державою, яка повинна визнавати та заохочувати різноманітність форм сімейного життя».

3. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014). У цій угоді вказано, що «сторони повинні сприяти захисту прав людини, зокрема прав на сімейне життя та рівний доступ до сімейних послуг, забезпечення належних умов для збереження сімейних зв'язків та розвитку різноманітних форм сімейного життя». Кожна людина має право на повне і задовільне відчуття своєї людської гідності, зокрема на збереження сімейних зв'язків [12].

4. Рекомендація Ради Європи про сімейні цінності в Європі «Держави повинні забезпечувати, щоб відбувалося взаєморозуміння та повага між культурами та релігіями, зокрема відзначаючи внесок як

правильно використовувати різноманітність культур та релігій у вихованні дітей»

5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. «Сторони сприяють збереженню та розвитку сімейного життя та визнають роль різних форм сімейного життя, зокрема одностатевих пар, у сталому розвитку суспільства» [25].

РЕЗЮМЕ

У цій роботі був проведений аналіз особливості східного і західного типів виховання людини, порівняли їх підходи до виховання дітей та з'ясували переваги і недоліки кожного з них. Західний підхід характеризується більш індивідуалістичним підходом до виховання, акцентує увагу на саморозвитку, навчанні та стимулюванні самостійності дітей. З іншого боку, східний підхід ґрунтується на традиційній культурі та ділиться на багато видів, що включають в себе інструктивний підхід, аспект контролю та дисципліни.

Загалом, обидва підходи мають свої переваги та недоліки. Це підтверджують різноманітні книги та дослідження, які ми розглянули в цьому рефераті. Проте, у сучасному світі, де культури зустрічаються та змішуються, можливо використовувати найкращі підходи з обох сторін, щоб забезпечити ефективне виховання дітей. Особливо важливо підкреслити значення комунікації та взаємодії між батьками та дітьми в процесі виховання, незалежно від того, який підхід використовується

У **першому розділі** реферату про порівняльний аналіз східного і західного типів виховання людини розглядається теоретична база впливу виховання на особистість, сутність виховного процесу та чинники, що впливають на формування його змісту і методів. Перший розділ містить важливу інформацію про теоретичні засади впливу виховання на особистість, сутність виховного процесу та чинники, що впливають на формування його змісту і методів. Ця інформація є важливою для подальшого розуміння порівняльного аналізу східного і західного типів виховання людини.

У **другому розділі** реферату розглянуто особливості східного і західного типів виховання, проведено порівняльну характеристику цих двох підходів та висвітлено запозичення сімейних цінностей від західних і східних цивілізацій в Україні. У контексті запозичення сімейних цінностей

від західних і східних цивілізацій в Україні, можна стверджувати, що сучасна українська сім'я поєднує в собі елементи обох підходів. На відміну від традиційного східного підходу, сучасні українські батьки все частіше надають пріоритет розвитку індивідуальних.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, 2 додатків, чотирьох таблиць. Обсяг роботи складає 35 сторінок. У списку використаної літератури нараховується 28 джерело, зокрема 1 — англійською мовою.

Ключові слова: виховання, порівняння, особливості, сімейні цінності

RESUME

In this essay, we analyzed the peculiarities of Eastern and Western types of human upbringing, compared their approaches to child rearing, and identified the advantages and disadvantages of each. The Western approach is characterized by a more individualistic approach to upbringing, emphasizing self-development, learning, and stimulating children's independence. On the other hand, the Eastern approach is grounded in traditional culture and is divided into many types, including an instructional approach, aspects of control and discipline.

Overall, both approaches have their pros and cons, as confirmed by various books and research that we examined in this essay. However, in today's world, where cultures meet and blend, it is possible to use the best approaches

from both sides to ensure effective child rearing. It is particularly important to emphasize the importance of communication and interaction between parents and children in the upbringing process, regardless of the approach used.

In the **first chapter** of the comparative analysis of Eastern and Western approaches to human upbringing, the theoretical basis of the influence of upbringing on personality, the essence of the educational process, and the factors that affect the formation of its content and methods are considered. The first chapter contains important information about the theoretical foundations of the influence of upbringing on personality, the essence of the educational process, and the factors that affect the formation of its content and methods. This information is important for further understanding of the comparative analysis of Eastern and Western approaches to human upbringing.

In the **second chapter** of the paper, the peculiarities of Eastern and Western approaches to upbringing are examined, a comparative characteristic of these two approaches is conducted, and the borrowing of family values from Western and Eastern civilizations in Ukraine is highlighted. In the context of borrowing family values from Western and Eastern civilizations in Ukraine, it can be argued that modern Ukrainian families combine elements of both approaches. Unlike the traditional Eastern approach, modern Ukrainian parents increasingly prioritize the development of individuality.

The term paper consists of an introduction, two chapters, 2 appendices, and four tables. The volume of the paper is 35 pages. The reference list includes 28 sources, including one in English.

Keywords: education, comparison, features, values.

ВИСНОВКИ

У цьому рефераті був проведений порівняльний аналіз східного і західного типів виховання людини. Були проаналізовані особливості культур, їх вплив на формування методів виховання, а також переваги та недоліки кожного з них.

Західний тип виховання характеризується більш індивідуалістичним підходом, акцентом на саморозвиток та самостійність дитини, стимулюванням конкуренції. У свою чергу, східний тип виховання має більш колективістичну спрямованість, надає більшого значення загальним цінностям та повагу до старших.

Західний тип виховання характеризується більш індивідуалістичним підходом, акцентом на саморозвиток та самостійність дитини, стимулюванням конкуренції. У свою чергу, східний тип виховання має більш колективістичну спрямованість, надає більшого значення загальним цінностям та повагу до старших.

Було зазначено, що кращий вихід полягає в тому, щоб використовувати позитивні аспекти обох підходів і поєднувати їх у вихованні дітей. Ефективні методи виховання, такі як "відкрита комунікація", "позитивна підсилювальна дисципліна" та "підтримка самостійності", можуть бути використані для досягнення цієї мети.

У процесі порівняльного аналізу східного і західного типів виховання можна виділити їхні спільні риси та відмінності. Зокрема, обидва типи виховання прагнуть досягти максимальної самореалізації людини та формувати у неї вміння та навички для життя в суспільстві.

Однак, східний тип виховання більше спрямований на розвиток духовної сфери людини, виховання її душі, внутрішньої гармонії та моральних цінностей. У свою чергу, західний тип виховання акцентує увагу на індивідуалізмі та свободі вибору, розвитку особистих якостей та професійних навичок.

Важливо зазначити, що жоден з цих типів виховання не може бути універсальним ідеалом для всіх країн та культур. Кожна культура має свої традиції та цінності, що відображаються у методах виховання, тому важливо зберігати та розвивати власну культуру, одночасно вивчаючи та використовуючи позитивний досвід інших країн. Застосування елементів різних типів виховання може допомогти досягти кращого результату в розвитку людини та формуванні її морального та соціального поглядів, а також покращити міжкультурну взаємодію та сприяти світовій гармонії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. Львів: Камула. 2006.
2. Виховання у Стародавній Греції: соціокультурний контекст : навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів / Петро Гусак, Людмила Гусак, Леся Мартіросян. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 200
3. Гордон Т. Ефективні батьки – щасливі діти. Київ: КМ — Букс. 2009. С. 200
4. Галузинський, М. Б. Євтух І. Є. Київ : Вища школа, 1995. С. 237
5. Дьюї, Дж. Досвід і виховання. Нью-Йорк. 1938. С. 25-40
6. Ерик Еріксон. Ідентичність: юність та кризис Київ: Видавництво Соломії Павличко. 2011.
7. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. Київ: ІВЦ Вид-во «Політехніка», 2003. С. 200
8. Карпенко І.А. Психологія виховання. Київ. 1978. С. 201
9. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. С. 343
10. Ковальова, О.М. Східний та західний типи виховання: порівняльний аналіз. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2018. № 149. С. 89-93.
11. Ковальова, Т.В. Східне та західне виховання як фактор формування національної ідентичності. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Педагогічні науки*. 2015. № 6. С. 86-89.
12. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, 1950 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (дата звернення 01.05.2023)

13. Лінкольн Г. Створення ефективних навчальних програм [Електронний ресурс]. Академія неперервної освіти. URL: <https://apeironacademy.com/blog/stvorennya-efektyvnyh-navchalnyh-program/> (дата звернення 01.05.2023)
14. Макфі Кетрін «Тао Монтессорі» [Електронний ресурс]. URL: <https://pivnich.info/tao-montessori/> (дата звернення 01.05.2023)
15. Педагогічна майстерність: Підручник. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос. За ред. І. А. Зязюна. Київ.: Вища школа, 1997. С. 349
16. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. О. А. Столярчук. Кременчук: П.П, Щербатих О.В., 2015. С. 136
17. Ренд, А. Чоловік своєї культури. Нью-Йорк. 1943, С. 91-105
18. Робін С. Шмак «Стиль виховання і його вплив на дітей» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osvitoria.media/pedagogy/psihologiya/stil-vixovannya-i-jogo-vpliv-na-ditej/> (дата звернення 01.05.2023)
19. Сейд, Е. Орієнталізм Нью-Йорк. 1978, с. 101-120
20. Слободяник, Н. В., Л. О. Чернявська Порівняльний аналіз східного та західного типів виховання дітей. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2017. Т. 142. С. 146-150.
21. Сухомлинський В.С. «Виховання дітей в сім'ї та дошкільному закладі» [Електронний ресурс]. URL: http://suhomlynsky.com.ua/publ/vikhovannja_ditej_v_simji_ta_doshkilnomu_zakladi/1-1-0-9 (дата звернення 01.05.2023)
22. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. С. 319.
23. Теорія і методика виховання : навчальний посібник. Вид. 2-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2018. С. 310
24. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка»). В. Д. Шинкарук, Р. В. Сопівник, І. В. Сопівник. Київ: ЦП «Компринт», С. 2015. 236

25. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 2014, [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/default/files/association_agreement_ukraine.pdf С. 45-50 (дата звернення 01.05.2023)
26. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2007. С. 237–257.
27. Фромм, Е. Біг за безумством. Нью-Йорк. 1955 С. 67-80
28. Чуа Амі. Бити тигром матері. 2011. С. 12